

УДК 316.77:165

Збанацька Оксана Миколаївна,
кандидат історичних наук, доцент,
докторант Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв

ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ЕВРИСТИКУ

Мета роботи – узагальнити існуючі наукові погляди на трактування терміна «евристика» та похідні від нього терміни. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні методів наукового аналізу, синтезу, узагальнення, які дали змогу виявити, дослідити та узагальнити відомості про евристику. **Історико-логічний метод** дав змогу дослідити формування наукових поглядів на евристику. **Наукова новизна** роботи полягає в актуалізації досліджень з евристики, що відбуваються під впливом інших наук. **Висновки.** Дослідження евристики носить фрагментарний та багатогалузевий характер. Як наука, що вивчає творче, неусвідомлене мислення людини, евристика ще повністю не сформувалася. Її предмет, методи тісно пов'язані з психологією, філософією, фізіологією вищої нервової діяльності людини та іншими науками.

Ключові слова: евристика, евристична діяльність, наукові погляди.

Збанацкая Оксана Николаевна,
кандидат исторических наук, доцент,
докторант Национальной академии
руководящих кадров культуры и искусств

ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНЫХ ВЗГЛЯДОВ НА ЭВРИСТИКУ

Цель работы – обобщить существующие научные взгляды на трактовку термина «эвристика» и производные от него термины. **Методология исследования** заключается в применении методов научного анализа, синтеза, обобщения, которые позволили выявить, исследовать и обобщить сведения о эвристике. **Историко-логический метод** позволил исследовать формирование научных взглядов на эвристику. **Научная новизна** работы заключается в актуализации исследований по эвристике, происходящих под влиянием других наук. **Выводы.** Исследование эвристики носит фрагментарный и многоотраслевой характер. Как наука, изучающая творческое, неосознанное мышление человека, эвристика еще полностью не сформировалась. Ее предмет, методы тесно связаны с психологией, философией, физиологией высшей нервной деятельности человека и другими науками.

Ключевые слова: научные взгляды, эвристика, эвристическая деятельность.

Zbanatska Oksana,
PhD (Historical Sciences), Assistant Professor,
Candidate for Doctor's degree, The National Academy
of Managerial Staff of Culture and Arts

MODELING OF SCIENTIFIC VIEWS OF HEURISTICS

The purpose of the article is to summarize the existing scientific views on the interpretation of the term «heuristics» and derivatives from it. **The methodology** of the research is to apply methods of scientific analysis, synthesis, generalization, which allowed to discover, investigate and generalize the information about heuristics. The historical and logical permitted way to examine the formation of scientific views on heuristics. **The scientific novelty** of the work is to update the research on heuristics, which takes place under the influence of other sciences. **Conclusions.** The heuristic study is fragmentary and multidisciplinary. As a science studying creative, unconscious human thinking, heuristics have not yet fully formed. Its subject, methods are closely related to psychology, philosophy, physiology of higher human nervous activity and other sciences.

Key words: heuristics, heuristic activity, scientific views.

Актуальність теми дослідження. У наш час відбувається переосмислення й уточнення деяких термінів, особливо тих, що мають прикладний характер. До таких термінів належить термін «евристика»

Мета дослідження полягає у спробі дослідити та узагальнити існуючі наукові погляди на евристику та похідні від неї терміни; окреслити сферу їхнього поширення.

Виклад основного матеріалу. На всіх етапах становлення терміна «евристика» його смисловий простір формувався довкола первісного значення. За легендою, Архімед, приймаючи ванну, відкрив один з основних законів гідростатики – закон витіснення (названий пізніше на його честь). Слідуючи загальноприйнятій думці, після свого відкриття він вигукнув: «Еврика!» («Я знайшов!»), що стало причиною прив'язки цього слова до відкриття. Правдивість цієї історії під питанням, достовірно відомо інше. Історично поняття евристики виникло у Стародавній Греції як метод навчання, що застосовувався Сократом: під час бесіди вчитель за допомогою системи навідних питань і прикладів підштовхував учнів до правильної відповіді [33, 543–544]. У результаті істина відкривалася і учневі, і вчителю.

У той же час поняття «евристика» вживалося і в трактатах давньогрецьких математиків (особливо, Паппа Олександрійського, якому багато хто приписує першу згадку цього терміна). Йому належить книга, яка називається «Скарбниця аналізу» («Мистецтво вирішувати задачі») [27, 4].

Термін походить від грецького слова *heurēka* – «знаходжу». Приблизно до середини XIX ст. уявлення про евристику як метод творчості і пізнання загалом зводилося до методу спроб і помилок. Виділення евристики з системи логічного знання почалося у 1850–1860-х рр. До цього спроби виділити евристику в окрему науку робилися Евклідом, Р. Декартом, Г. В. Лейбніцем. «Ще в XVII ст. Г. В. Лейбніц стверджував, що мистецтво винаходу має дві частини: перша – це комбінаторика (перебір комбінацій початкових даних, що поступово ускладнюються); друга – евристика» [33, 543–544].

Пізніше в науці став формуватися підхід до евристики як своєрідного міждисциплінар-

ного методу. Так, російський педагог П. Ф. Каптерев наприкінці XIX ст. закликав широко використовувати евристичну форму навчання. Одним із сучасних розробників цього напрямку став В. І. Журавльов [15, 389–390].

Евристична форма навчання пов'язана з евристичною бесідою. Евристична бесіда як прогресивна форма навчання виникла у боротьбі зубріння і догматизмом і спрямована на організацію пошукової пізнавальної діяльності учнів, розвиток їхнього самостійного мислення. В евристичній бесіді поряд з питаннями, які вимагають від учнів відтворення раніше засвоєних знань, велике місце відводиться питанням, що мають характер пізнавальних завдань. Такі питання-завдання спрямовують думку учнів на подолання невідповідностей між наявними у них знаннями і новими фактами. Усвідомлена невідповідність стає джерелом руху думки учнів, спонукає їх до самостійного пошуку вирішення виниклої нової пізнавальної задачі. Якщо відповідь учня є невірною, вчитель не відкидає його догматично, не поспішає його виправляти, а, залучаючи інших учнів, допомагає класу виявити розбіжності між висловленим учнем судженням і фактами дійсності. Прагнучі подолати це розходження, учні пропонують інші відповіді, висловлюють нові припущення і спільно обговорюють їх істинність, звіряючи з фактами. Так у ході евристичної бесіди відбувається суперечливий процес руху думки учнів від неповного і неточного знання до знання достовірного, від явища до сутності, від сутності менш глибокої до більш глибокої. У руках учителя евристична бесіда є не тільки способом повідомлення знань, а й ефективним засобом розвитку самостійності в мисленні учнів, їхньої свідомості й активності. Евристична бесіда знаходить широке застосування в навчанні основам наук поряд і у поєднанні з систематичним викладом навчального матеріалу вчителем [31, 741].

У західноєвропейській історіографії термін «евристика» почав застосовуватися у другій половині XIX ст. як в широкому, так і вузькому розумінні. Вітчизняний історик, джерелознавець М. П. Ковальський зазначав, що поряд з широким розумінням терміна «евристика», яке включає низку завдань джерелознавства, отримало поширення більш

вузьке його тлумачення, що відповідало не лише сучасному стану історичної науки, але мало певне значення для її розвитку на перспективу. Необхідність евристики і її завдання (пошук, виявлення і реєстрація джерел) було сформульовано французькими істориками-медієвістами і джерелознавцями Ш.-В. Ланглуа і Ш. Сеньобосом, німецьким вченим Е. Бернгеймом. Погоджуючись із твердженням Е. Бернгейма про те, що метою евристики є виявлення і взяття на облік всього, що може слугувати джерелом, М. П. Ковальський вважає, що Е. Бернгейм при цьому робить занадто широке визначення поняття історичного джерела [12, 9].

Загалом термін «евристика» розглядали у своїх працях науковці П. Н. Берков, М. П. Ковальський, О. В. Мельник, В. В. Фарсобін. Зокрема, М. П. Ковальський визначав її як «пошук і виявлення літератури та джерел» та початковий етап будь-якого дослідження в галузі гуманітарних, суспільних наук, в тому числі й історії [14, 3]. У літературі цей термін утвердився для позначення теорії і методики пошуку, спрямованого на досягнення певних наукових знань, встановлення закономірностей і законів.

Слід наголосити, що для М. П. Ковальського пошук історичних джерел є не самоціллю чи самостійною дисципліною, відособленою від предмета і задач конкретної галузі історичних досліджень, а складовою частиною або розділом джерелознавства. Це розділ, який займається розробкою прийомів і методів джерелознавчого пошуку з певної історичної теми або питання. В іншій праці вчений давав конкретніше визначення евристики: «частина джерелознавства, яка займається розробкою теорії, прийомів і методів пошуку історичних джерел...» [11, 4–5]. Тому процес пошуку і виявлення історичних джерел безпосередньо залежить від завдань джерелознавства, визначеної тематики і визначається практичною потребою та завданнями дослідження. Будь-який джерелознавчий пошук має свої особливості, зумовлені характером конкретної теми, специфікою джерел, місцем, де вони відкладені, їх публікаціями [13, 4].

Ототожнення джерелознавства й евристики знаходимо у В. В. Фарсобіна, зокрема, у

назві розділу «Джерелознавство (евристика) і його співвідношення з інформатикою» [34] та у визначенні, поданому в термінологічному словнику: «джерелознавство (евристика) – частина інформатики, що відає розробкою традиційних систем пошукового апарату: оглядів, описань, описів, каталогів, бібліографій» [34, 222]. Однак, на його думку, вживати термін «джерелознавство» в сенсі евристики (огляди, описи, бібліографування) досить незручно, тому що він має також інші значення: ним позначається критика та інтерпретація джерел [34, 50].

Термін «евристика» є багатозначним. Так, терміном «евристика» іменуються процеси розумової діяльності людини, в яких є елемент здогадки [2, 127]. Оскільки розумова діяльність людини – неминучий компонент всіх наук, то це привело до вивчення проблем психології мислення і викликало до життя особливу науку, що отримала найменування «евристика» [28]. У даному випадку термін «евристика» «є лише новим позначенням для психології мислення» [3, 18]. Він є також синонімом слова «дослідження». Наприклад, іноді говорять про практичну значимість науки, яка є наслідком її евристичної, дослідницької функції.

Евристичну діяльність розглядають «як процес створення чогось нового, невідомого раніше» [29, 35]. Тому «для більш точного позначення інформаційного напрямку в історичній науці іноді застосовують терміни з двох слів: «джерелознавство (евристика)» або «джерельна еристика» (Цит. за: [34, 51]). На практиці такого об'єднання в одному терміні двох терміноелементів не завжди дотримуються. Обидва вони часто вживаються окремо, що призводить до плутанини і нестійкості понять через множинності значень кожного з них. До того ж саме поняття «джерелознавство (евристика)» розроблено ще недостатньо чітко. Так, в одній зі статей зазначається, що еристика взагалі становить, мабуть, розділ джерелознавства, архівна еристика – розділ тієї частини джерелознавства, яка займається архівними документами» [37]. У чому суть евристики? На це питання відповідають по-різному.

Е. Бернгейм зазначив, що «завдання евристики полягає в тому, щоб виявити і взяти на облік все, що може служити джерелом» [37,

234]. В. В. Фарсобін зауважив, що такий підхід означає – зазначена галузь займається пошуком джерел і розробкою довідкового апарату [34, 51]. Якщо Е. Бернгейм в Німеччині, М. І. Карсєєв в Росії та інші вчені включали у предмет джерелознавства (евристики) виявлення і облік джерел (огляд, опис, каталогізацію), то Ш.-В. Ланглуа і Ш. Сеньобос у Франції залишали за цією галуззю тільки функції виявлення, а складання посібників за результатами розвідок відносили до іншої галузі, називаючи її «наукою каталогів» або «історичною бібліографією». Вони стверджували, що «бібліографічні покажчики історичної літератури повинні ... розглядатися як необхідні посібники з евристики, нарівні з інвентарями та каталогами історичних документів» [17, 31].

Проблема пошуку інформації відокремлена в цьому висловлюванні від складання та вдосконалення довідкового апарату, і це цілком справедливо, оскільки пошук документів є процесом, а довідковий апарат є засобом, за допомогою якого здійснюється цей процес.

У радянській літературі думку про поділ розвідок і складання посібників для таких досліджень висловив П. Н. Берков, який визначив бібліографічну евристику як сукупність теоретичних і практичних знань, що належать до прийомів знаходження будь-якого книжкового матеріалу або окремих його елементів [1]. Водночас в його уявленні бібліографічна евристика або розвідка – це теоретичне завдання, а складання довідкового апарату – практика. Бібліографічна евристика, хоча і називається теорією, в такому поясненні зводиться лише до питання, як шукати? Щоб виконати роль теорії при складанні довідкових посібників, вона має відповідати на питання, що треба зробити для полегшення пошуку, тобто – розробляти нові форми пошукового апарату, удосконалювати старі, розкривати принципи побудови пошукових посібників.

Цілком погоджуємося з В. В. Фарсобіним у тому, що термін «евристика» стосовно інформаційних проблем джерелознавства вживався в різних значеннях. З одного боку він виконував роль синоніма джерелознавства в сенсі доведення до відома необхідних матеріалів, з іншого – виступав як частина джерелознавства, що відповідає на питання, як шукати [34, 52].

Проблеми розвідок евристики було перетворено в теорію складання довідкового апарату. Такий апарат існував сам по собі, що не могло сприяти розвитку інформації, її вдосконаленню.

Евристику, розроблену в дослідженнях І. Лакатоса, Е. А. Файгенбаума, К. Леві-Строса та ін., розмежовано на три теоретичні напрями – теорію «тихої води», тобто наполегливої праці; бліцкриг, або інсайт; «кращу мишоловку», що є оптимальним методологічним засобом, призначеним для використання засновків бісоціацій, палеологіки, латерального чи янусового мислення. Поряд із протиставленням формальнологічних методик евристичним, залежним від контексту розв'язання проблеми, спостерігається тенденція розширення її поля, надання будь-якому знанню евристичної функції [18, 311].

У літературознавстві йдеться про використання допоміжних методів, що полегшують аналітичну діяльність, усувають формальне перебирання варіантів за задалегідь визначеними правилами [18, 311]. Процес евристичного пошуку добре простежується в літературознавчих дослідженнях та оповіданнях І. Л. Андронікова, присвячених біографіям М. Ю. Лермонтова і О. С. Пушкіна («Загадка Н. Ф. І.», 1938; «Тагільська знахідка», 1956) [4, 136]. Евристичні способи дослідження використані в працях українських вчених І. Я. Айзенштока, Ю. О. Меженка, П. М. Попова, М. Є. Сиваченка та ін. [19, 216].

Можливості евристики, що використовуються у текстології, сприяють виявленню авторства, атрибутування художніх текстів, епістолярної спадщини, встановленню їхнього датування, джерел, літературних прототипів, спрямовані на викриття містифікацій тощо. При цьому використовуються архівні матеріали, автографи тощо [18, 311].

У культурології «евристика» – це наука (методична або методологічна), яка вивчає евристичну діяльність; спеціальний розділ науки про мислення. Її основний об'єкт – творча діяльність, а предмет – розв'язання проблем в умовах неозначеності. Основною проблемою евристики є усунення суперечностей. Також евристикою називають організацію процесу продуктивного творчого мислення – сукупність притаманних людині механізмів, за допомогою

яких народжуються процедури, спрямовані на розв'язання творчих завдань [5, 136–137].

Евристика поширена і у бібліографії, адже сприяє узагальненню її теоретичної бази та практичної діяльності, в архівознавстві і джерелознавстві.

Основне завдання евристики – створення моделей пошуку нового розв'язання задачі, проблеми, завдання. Евристика – комплексна галузь знань, що містить елементи філософії, психології, лінгвістики, кібернетики, теорії інформації, наукознавства, основ організації праці. Стрижневе місце в ній посідає психологія творчого мислення, що досліджує механізми розв'язання проблемних ситуацій [9, 15]. Евристичні моменти виявляються тоді, коли наявні умови не підказують людині способу розв'язання певного завдання і минулий досвід не містить у собі готової схеми, що могла б бути застосованою за даних умов. Для виходу з проблемної ситуації створюють нову стратегію діяльності. До евристики входить також дослідження умов формування здібностей людини до творчої інтелектуальної діяльності – евристичного навчання і методів його організації [35, 183–184].

У науці використовується поняття «евристичний потенціал дослідження» – сукупність пізнавальних засобів і методів, використовуваних розробником для постановки і вирішення обраної проблеми. Ця величина змінна. Дослідження, спрямоване на вивчення відомих в науці об'єктів, що проводиться в рамках традиційної концепції, за допомогою відомих в даній галузі методів, несе в собі низький евристичний потенціал, а ймовірність отримання принципово нових результатів дуже мала, бо справа обмежується лише уточненням і поясненням відомих фактів, положень, процесів і явищ, які можуть бути отримані експертним шляхом за допомогою методу антиципації. Вивчення раніше невідомих об'єктів, в основі яких лежать нові факти, закономірності, концепції, з використанням нових для даної галузі науки методів характеризується високим евристичним потенціалом. Воно може дати принципово нові результати, які не можна отримати за допомогою методу експертних оцінок. Наукова цінність дослідження визначається його евристичним потенціалом, тими пізнавальними можливостями, які несе в собі

дана робота. Координатною сіткою для оцінки цього потенціалу виступають нові факти, концепції, об'єкти і методи, використовувані розробником. Іншими словами, діяльність вчених має спрямовуватися на пошук нових підходів і рішень. У практичній педагогіці ситуація інша. Перевірений досвід, що дає позитивні результати, тут цілком доречний, і його не слід замінювати на новий тільки тому, що він був відомий раніше [23, 172–173].

Використання евристичних методів скорочує час розв'язання задачі порівняно з методом повного довільного перебору можливих альтернатив. Іноді у психологічній і кібернетичній літературі евристичними вважають будь-які методи, спрямовані на скорочення перебору варіантів, або індуктивні методи розв'язування задач [5, 136–137]. Так, евристичні методи соціально-економічного пізнання – це сукупність правил, прийомів, способів, спрощень, які використовує дослідник, виконуючи певне завдання на основі узагальнення свого власного досвіду [6]. На думку О. Л. Коломієць, сутнісні ознаки евристики, як процес творчості (креативності) пізнання «мають місце лише за наявності суб'єкта, який є носієм креативних ідей, а також наявності у нього внутрішніх мотивів і зовнішніх стимулів до творчості і пізнання» [16, 42]. Цілком погоджуємося з дослідником, що «творчість (креативність) в економічних системах має певні відмінності від креативності в системах, які формуються в інших сферах, наприклад, культурній, науковій тощо. Якщо креативність у художників, дизайнерів, письменників, музикантів тощо є виявом внутрішнього саморозвитку, який не обмежений конкретними очікуваними результатами, а здійснюється задля пошуку оригінальності, неповторності, то креативність суб'єктів економічних систем (фінансистів, маркетологів, менеджерів, інженерів-економістів тощо) спрямована на отримання конкретних економічних вигод, конкурентних переваг, що значно відрізняє умови творчих пошуків у економічних формуваннях від креативності в культурних та інших формаціях» [16, 42–43].

Евристичні стратегії – способи діяльності людини у ситуації з імовірними багатьма результатами, загальні правила дій, які опти-

мізують процес рішення задач конкретного класу. Евристичні задачі виникають у випадках, коли зона пошуку дуже широка, а вихідні дані обмежені. Евристичний пошук – вибір оптимального напрямку у звуженні зони пошуку, вибір мінімальних засобів для досягнення результату. Існує ряд правил евристик:

- у ситуації, для якої спочатку відомий лише один варіант рішення, ніколи не слід приймати його відразу – можливі й інші варіанти; тільки порівняння варіантів рішень дасть змогу обрати найкращий;

- що специфічніша подія, то більше її інформативна значимість;

- інформація про події повинна бути зібрана разом;

- уся вхідна інформація та інформація, що оперативно надходить, повинна піддаватися класифікації та оцінці. Часто люди однаково реагують як на дуже цінну, так і на малоцінну інформацію [8, 510–511].

Значення евристики особливо зростає в інформаційному суспільстві, з розширенням кола проблем, які потребують розв'язання. Необхідність таких досліджень спричиняється, зокрема, використанням для розв'язання різних завдань комп'ютерною технікою [35, 183–184].

Якщо подивитися, що вивчає евристика, то можна зробити висновок, що багато її аспектів примикає до психологічних проблем інформатики і документалістики і часом переплітається з деякими з них [22, 60]. Справді, «найбільш поширене поняття евристики як розділу кібернетики, змістом якого є розробка методів машинного і математичного моделювання людського способу вирішення проблемних задач, що базуються на аналізі та експериментальному вивченні цього способу» [26, 289]. Тому основними завданнями евристики є по-перше, «розробка теорії, яка могла б задовільно описувати діяльність людини зі створення мети формування, постановки завдання» [26, 318]; по-друге, створення програм для «машин, що моделюють творчу діяльність людини» [32, 109]; по-третє, «використання у психології інформаційного підходу і машинного моделювання» [30, 25]. Але «автоматизація мислення – не єдина мета евристики. Її практичним виходом може бути також вирішення питання про розподіл функцій між людиною і обчислювальною

машиною при проектуванні великих систем. Крім того, до компетенції евристики належить дослідження величезної важливості проблеми – про межі принципової (або доцільної) автоматизації людського інтелекту» [26, 305].

Д. О. Поспелов, В. Н. Пушкін і В. М. Садовський у журналі «Питання філософії» визначають евристику як науку, що вивчає «закономірності побудови нових дій в новій ситуації» [24, 54]. А. В. Напалков вважає, що евристика «може послужити єдиною основою як для дослідження нервової системи, так і для створення нових автоматів, здатних здійснити елементи інтелектуальної діяльності» [21, 12].

Як бачимо, попри те, що одним з основних об'єктів евристичних досліджень є психологія мислення, предмет евристики не включає в себе спільних проблем інформатики та психології мислення.

Евристику пов'язують із осяянням, здогадом, миттєвим віднаходженням розв'язку задачі внаслідок завершення усвідомленого чи поза-свідомого процесу пошуку цього розв'язку [33, 543–544]. Евристику протиставляють рутинному, формальному підходу. Розвиток кібернетики зумовив виникнення евристичного програмування, яке застосовують в умовах, коли людина може оцінювати результати відповідного процесу, але не може його точно описати. З цією метою створюють різновиди евристичних програм, що моделюють процес розв'язання відповідних завдань [20, 89].

Евристичні комп'ютерні програми відрізняються від програм систематичного пошуку, оскільки містять критерії обмеження пошуку у просторі великої кількості можливостей – евристики – і не гарантують обов'язкового вирішення завдань. Евристики людини не зводяться до формальних правил і містять мотиваційно-емоційні процеси, які забезпечують вибірковість пошуку. Способів утілення всього багатства людських евристик у машинних програмах поки що не знайдено [25, 107]. Евристичні здібності людини у деяких випадках ще не піддаються формалізації [33, 543–544].

Новітній етап в аналітичній історії терміна «евристика» пов'язаний з роботами ізраїльсько-американського професора психолога Д. Канемана – лауреата Нобелівської премії з економіки. В узагальненому вигляді розроблений

ним понятійний апарат досліджень евристики можна частково представити такими положеннями. Евристична альтернатива – можливість заміни цільового питання (оцінка, яку ви мали намір дати) евристичним питанням – простішим родинним запитанням, на який ви відповідаєте замість цільового; евристичне питання – питання, що передбачає готову відповідь на кожне з складних цільових питань; евристика афекту – винесення рішень і суджень на основі безпосередньо почуття приязні і неприязні, практично без роздумів і аргументації; евристичний метод – процедура або установка, яка допомагає знайти адекватну, хоча часто вже не ідеальну відповідь на складні запитання; евристичне мислення – автоматичне мислення, що не відключається і дає змогу мати думку про безліч нам не відомих речей [36].

Дослідження Д. Канемана та А. Тверські сформували сучасне розуміння інтуїції. В узагальненому вигляді його можна представити такими положеннями. Інтуїція – швидке мислення. Інтуїція – абсолютно автоматичні дії мозку в області сприйняття і пам'яті. Ядро інтуїції становить асоціативна пам'ять. Вона включає експертні знання та евристику. Інтуїтивна евристика – методи пізнання, які на відміну від алгоритмічних методів, не вимагають вичерпної вихідної інформації; інтуїтивна евристика завжди дає шанс відповісти на важке запитання за відсутності кваліфікованого рішення – але це буде відповідь на інше питання [10].

В останні два десятиліття евристична теорія активно розвивається. Вона захоплює дедалі нові сфери знання і діяльності. Серед них, як формальні, такі як економіка і фінанси, зокрема – інвестиційна діяльність. Але основним досягненням стало те, що в розумінні інтуїтивних рішень і вибору набагато більше місце стало відводитися емоціям.

Для розвитку теорії і методики евристики особливе значення мали такі дослідники, як П. М. Берков, Б. М. Кочаков, О. П. Пронштейн, М. Ю. Ульянінський, В. В. Фарсобін, М. І. Ходаковський, Л. Є. Шепельов та ін. [14, 3–5].

На початковому етапі термін «евристика» використовувався для позначення науки про продуктивне мислення та створеною ще

давніми греками системи навчання шляхом навідних питань. Згодом – для позначення знань на основі практики, евристичного програмування і методів пізнання, що не гарантують успіху в дослідженні, але й таких, що не вимагають вичерпної вихідної інформації (інтуїтивна евристика).

Сучасна українська дослідниця М. Г. Гулішевська, здійснивши історико-критичний аналіз різних трактувань поняття евристика, сформулювала таке визначення евристики – «під евристикою будемо розуміти науку, за допомогою якої можна знайти джерело відкриття нових знань» [7, 247].

На думку іншої дослідниці – Н. В. Кармишевої, залежно від напрямку дослідження творчого мислення, вирізняють наукову, юридичну, інженерну, педагогічну евристику тощо. Вважаємо, що цей перелік можна продовжити, виокремивши інформаційну, документну, бібліографічну, архівну та інші евристики. Кожна з цих евристик має особливості творчого мислення, методологію здобуття нового знання, методи розв'язання задач та вирішення проблем, що не задані чітким алгоритмом.

Наукова новизна роботи полягає в актуалізації досліджень з евристики, що відбуваються під впливом інших наук.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, автор дотримується думки, що дослідження евристики носить фрагментарний та багатогалузевий характер.

Як наука, що вивчає творче, неусвідомлене мислення людини, евристика ще повністю не сформувалася. Її предмет, методи тісно пов'язані з психологією, філософією, фізіологією вищої нервової діяльності людини та багатьма іншими науками.

На початковому етапі термін «евристика» використовувався для позначення науки про продуктивне мислення та створеною ще давніми греками системи навчання шляхом навідних питань. Згодом – для позначення знань на основі практики, евристичного програмування і методів пізнання, що не гарантують успіху в дослідженні, але і таких, що не вимагають вичерпної вихідної інформації.

Список використаних джерел

1. Берков П. Н. Библиографическая эвристика : (к теории и методике библиогр. разысканий). Москва : Изд-во Всесоюз. кн. палаты, 1960. 175 с., [1].
2. Бухштаб Б. Я. О природе текстологии и проблема выбора основного текста. Русская литература. 1965. № 3. С. 127.
3. Вахтомин Н. К. Генезис научного знания: Факт, идея, теория. Москва : Наука, 1973. 286 с.
4. Гальченко С. А. Евристика в літературознавстві. Українська літературна енциклопедія. Т. 2: Д–К. Київ : УРЕ ім. М. П.Бажана, 1990. С. 136.
5. Гіптерс З. В. Культурологія : словник-довідник. М-во освіти і науки України, Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – Київ : УБС НБУ, 2008. 407 с.
6. Гліненко Л. К. Технологія інженерного проектування : структур. синтез техн. та біотехн. систем. Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2004. 387 с.
7. Гулішевська М. Г. Історико-критичний аналіз поняття евристика. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2013. Вип. 36. – С. 244–248.
8. Еникеев М. И. Психологический энциклопедический словарь. Москва : Проспект, 2007. – 558, [1] с.
9. Енциклопедія сучасної України. Т. 9 : Е–Ж. Київ : Ін-т енцикл. дослідж. НАН України, 2009. 711 с.
10. Интуитивная эвристика. Экономика: в начале было слово : [сайт] / Фокин Н. И. – URL: <http://dictionary-economics.ru/word/Интуитивная-эвристика> (дата обращения: 10.08.2017).
11. Ковальський Н. П. Анализ отечественных источников по истории Освободительной войны украинского народа 1648 – 1654 гг. Днепропетровск, 1986. 80 с.
12. Ковальський Н. П. Источниковедение истории Украины (XVI – первая половина XVII века) : учеб. пособие. Ч. 1 Днепропетровск : ДГУ, 1977. 95 с.
13. Ковальський Н. П. Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVII в. : учеб. пособие. Ч. 3. Днепропетровск : ДГУ, 1978. 95 с.
14. Ковальський Н. П. Методические указания по источниковедению эвристики в курсе источниковедения истории СССР. Днепропетровск : ДГУ, 1988. 35 с.
15. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике (междисциплинарный). Москва ; Ростов на Дону : Изд. центр «МарТ», 2005. 447 с.
16. Коломієць О. Л. Сутність евристичних функцій у системі менеджменту. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 769. С. 41–46.
17. Ланглуа Ш. В. Введение в изучение истории. Санкт-Петербург : Изд. О. Н. Поповой, 1899. 275, II, [3] с.
18. Літературознавча енциклопедія : [у 2 т.]. Т. 1 : А (аба) – Л (лямент) / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : Вид. центр «Академія», 2007. 607 с.
19. Літературознавчий словник-довідник. [Астаф'єв О., Бичко З., Бірчак Б. та ін.]. 2-ге вид., випр., допов. Київ : Академія, 2007. 751 с.
20. Логіка : словник-довідник. Авт.-уклад. М. Тофтул. Київ : Академія, 2012. 309 с.
21. Напалков А. В. Пути и задачи развития теории эвристического программирования. Познание и мышление. Москва : Мир, 1968. С. 5–23.
22. Новиков Ю. А. Психологические аспекты оптимизации документальных систем. Документалистика 69 : материалы Первого всесоюз. симпозиума по документалистике, Паланга, 8–12 сент. 1969 г. Вильнюс, 1970. Ч. I. С. 59–66.
23. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике. Москва : Высш. шк., 2004. 512 с.
24. Поспелов Д. А. Эвристическое программирование и эвристика как наука. *Вопросы философии*. 1967. № 7. С. 45–56.
25. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів : бл. 3000 слів : [А–Я]. Харків : ПРАПОР, 2009. 669, [1] с.
26. Пушкин В. Н. Оперативное мышление в больших системах. Москва-Ленинград : Энергия, 1965. 374 с.
27. Пушкин В. Н. Эвристика и кибернетика. Москва : Знание, 1965. 47, [1] с.
28. Пушкин В. Н. Эвристика – наука о творческом мышлении. Москва, 1967. 269, [2] с.
29. Пушкин В. Н. Эвристическая деятельность человека. *Наука и жизнь*. 1964. № 10. С. 35.
30. Рейтман У. Р. Познание и мышление. Моделирование на уровне информационных процессов. Москва : Мир, 1968. 400 с.
31. Скаткин М. Н. Эвристическая беседа. Педагогическая энциклопедия. Москва : Сов. энцикл., 1968. Т. 4: Сп–Я. С. 741.
32. Славская К. А. Мысль в действии. Психология мышления. Москва, 1968. 208 с.

33. Словник української мови : у 20 т. Т. 4 : Д–Ж, 2013. 1007 с.
34. Фарсобин В. В. Источниковедение и его метод: Опыт анализа понятий и терминологии. Москва : Наука, 1983. 232 с.
35. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
36. Эвристика // Экономика: в начале было слово : [сайт] / Фокин Н. И. – URL: <http://dictionary-economics.ru/word/Эвристика> (дата обращения: 10.08.2017).
37. Bernheim E. Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie. Leipzig, 1903. 865 p.

References

1. Berkov, P. N. (1960). Bibliographic heuristics: (to the theory and methodology of the bibliography of searches). Moskva [in Russian].
2. Bukhshtab B. Ya. (1965). On the nature of textology and the problem of choosing the basic text. Russkaya literatura, № 3, 127 [in Ukrainian].
3. Vakhtomin N. K. (1973). Genesis of scientific knowledge: fact, idea, theory. Moskva : Nauka [in Russian].
4. Halchenko, S. A. (1990). Heuristics in literary studies. Ukrainska literaturna entsyklopediia. Vol. 2: D–K. Kyiv : URE im. M. P. Bazhana, 136 [in Ukrainian].
5. Gipters, Z. V. (2008). Cultural studies: slovnyk-dovidnyk / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. bank Ukrainy, Un-t bank. spravy. Kyiv : UBS NBU [in Ukrainian].
6. Hlinenko, L. K., Smerdov, A. A. (2004). Technology of engineering design: structural synthesis of technical and biotechnical systems / Nats. un-t «Lviv. politekhnika». Lviv [in Ukrainian].
7. Hulishavska, M. H. (2013). Historical and critical analysis of the concept of heuristics. Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy, vol. 36, 244–248 [in Ukrainian].
8. Yenikeev, M. I. (2007). Psychological encyclopedic dictionary. Moskva : Prospekt [in Russian].
9. Encyclopedia of modern Ukraine (2009). T. 9 : E–ZH. Kyiv : In-t entsykl. doslidzh. NAN Ukrainy [in Ukrainian].
10. Intuitive heuristics (2017). Ekonomika: v nachale bylo slovo : [sayt]. Retrieved from <http://dictionary-economics.ru/word/Интуитивная-эвристика> [in Russian].
11. Kovalskiy, N. P., Mytsyk, Yu. A. (1986). Analysis of domestic sources on the history of the Liberation War of Ukrainian people 1648–1654. Dnepropetrovsk [in Ukrainian].
12. Kovalskiy, N. P. (1977). Chronology of history of Ukraine (XVI–1st half XVII century). Dnepropetrovsk, Vol. 1 [in Ukrainian].
13. Kovalskiy, N. P. (1978). Chronology of history of Ukraine (XVI – first half XVII century). Dnepropetrovsk, Vol. 3. [in Ukrainian].
14. Kovalskiy, N. P., Zhurba, O. I. (1988). Methodical instructions on source heuristics in the course of the source study of the history of the USSR. Dnepropetrovsk [in Ukrainian].
15. Kodzhaspirova, G. M., Kodzhaspirov, A. Yu. (2005). Dictionary of pedagogy (interdisciplinary). Moskva ; Rostov na Donu [in Russian].
16. Kolomiets, O. L. (2013). The essence of heuristic functions in the management system. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku, № 769, 41–46 [in Ukrainian].
17. Langlua, Sh. V., Senobos, Sh. (1899). Introduction to history studies. Sankt-Peterburg : Izd. O. N. Popovoy [in Russian].
18. Literary Encyclopedia (2007). T. 1 : A (aba) – L (liament). Kyiv : Vyd. tsentr «Akademiia» [in Ukrainian].
19. Literary dictionary-reference book (2007). 2-nd ed. Kyiv : Akademiia [in Ukrainian].
20. Toftul, M. (avt.-ed.) (2012). Logic : slovnyk-dovidnyk. Kyiv : Akademiia [in Ukrainian].
21. Napalkov, A. V. (1968). Ways and development objectives of heuristics programming. Reytman U. R. Poznanie i myshlenie. Moskva : Mir, 5–23 [in Russian].
22. Novikov, Yu. A. (1970). Psychological aspects of document system optimization. Dokumentalistika – 69 : materialy Pervogo vsesoyuz. simpoziuma po dokumentalistike, Palanga, 8–12 sent. 1969 g. Vilnyus, Vol. I, 59–66 [in Litva].
23. Polonskiy, V. M. (2004). Education and pedagogy dictionary. Moskva : Vyssh. shk. [in Russian].
24. Pospelov, D. A., Pushkin, V. N., Sadovskiy, V. N. (1967). Heuristics programming and heuristics as a science. Voprosy filosofii, № 7, 45–56 [in Russian].
25. Psychological explanatory dictionary of the most modern terms (2009) : bl. 3000 sliv : [A–Ya]. Kharkiv : PRAPOR [in Ukrainian].

26. Pushkin, V. N. (1965). Operative thinking in a big systems. Moskva-Leningrad : Energiya [in Russian].
27. Pushkin, V. N. (1965). Heuristics and cybernetics. Moskva : Znanie [in Russian].
28. Pushkin, V. N. (1967). Heuristics is about creative thinking. Moskva [in Russian].
29. Pushkin, V. N. (1964). Heuristic activity of a person. Nauka i zhizn, № 10, 35 [in Russian].
30. Reytman, U. R. (1968). Cognition and thinking. Modeling at the level of information processes. Moskva : Mir [in Russian].
31. Skatkin, M. N. (1968). Heuristic conversation. Pedagogicheskaya entsiklopediya. Moskva : Sov. entsikl., T. 4: Sp–Ya, 741 [in Russian].
32. Slavskaya, K. A. (1968). The idea in action. Psychology of thinking. Moskva [in Russian].
33. Dictionary of Ukrainian language (2013). T. 4 : D–ZH [in Ukrainian].
34. Farsobin, V. V. (1983). The source study and its method: Experience in the analysis of concepts and terminology. Moskva : Nauka [in Russian].
35. Philosophical Encyclopedic Dictionary (2002). Kyiv : Abrys [in Ukrainian].
36. Heuristics (2017). Ekonomika: v nachale bylo slovo: [sayt] / Fokin N. I. Retrieved from: <http://dictionary-economics.ru/word/Эвристика> [in Russian].
37. Bernheim, E. (1903). Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie. Leipzig [in Germaniya].

УДК 930.253:352.07

Свердлик Зоряна Михайлівна,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри бібліотекознавства та інформології
Київського університету імені Бориса Грінченка
zsverdlyk@gmail.com

Братусь Іван Вікторович,

кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри образотворчого мистецтва
Київського університету імені Бориса Грінченка
i.bratus@kubg.edu.ua

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Мета роботи – з'ясування значення архівних документів для визначення номенклатури документів, притаманних для органів місцевого самоврядування кінця XIX – початку XX ст. Київської міської думи й управи. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні історичного методу, методу текстологічного аналізу та деконструкції документної інформації. Зазначений методологічний інструментарій дає змогу розкрити та піддати аналізу службовий документ як об'єкт діловодства в органах державної влади та місцевого самоврядування. **Науковою новизною** роботи є розширення наукових знань про видовий склад документів Київської міської думи й управи, які передані на архівне зберігання у ДАК. **Висновки.** Ґрунтовний аналіз складу фондів Київської міської думи та управи, які зберігаються у ДАК, засвідчив, що завдяки архівним документам у будь-який історичний період можна визначити притаманний для установи, організації чи підприємства склад документації, зробити висновки та рекомендації щодо раціоналізації роботи зі справами, сформованими в діловодстві.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, Київська міська дума, Київська міська управа, службовий документ, архівний документ, справа, опис справ, фонд.